

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD), I/2 (2012), 243-268.

SAVAŞ, PROPAGANDA VE KARTPOSTALLAR

Ü. Gülsüm POLAT*

Özet

Kartpostallar savaş yıllarında sadece bir iletişim aracı olarak kullanılmamış, propaganda malzemesi olarak da işlev görmüştür. Batı'dakinin aksine Osmanlı coğrafyasındaki kullanımı bir hayli kısıtlı olan kartpostallar I. Dünya Savaşı yıllarında özellikle Batılı devletler tarafından çeşitli şekillerde propaganda malzemesi olarak kullanılmıştı. Her savaş döneminde olduğu gibi I. Dünya Savaşı yıllarında ön planda olan bayrak imajına yüksek millî duyguları figürize etmek için sıklıkla başvuruluyordu. Millî duyguları ve devlete bağlılığı simgeleyen bayraklar İngiliz propaganda malzemesinin de bir objesi haline geldikten sonra propaganda kartpostalları sayesinde kolonilere İngiliz valileri vasıtasıyla dağıtıldı. Bu kartpostallarda zihinlerde “güçlü devlet” imajı yaratılarak ancak onun bayrağı altında güvende olunabileceği mesajı yerleştirilmeye çalışılmıştı. Savaş sırasında Türkler tarafından dizayn edilmiş kimi propaganda kartpostalları İngiliz yetkililerin karşısına çıkmışsa da özellikle 1922 yılında tespit edilen Mustafa Kemal Paşa'ya ait bir kartpostal yine İngiliz hâkimiyet sahasında uygulanan bu tip bir propagandanın bir karşıt örneği olarak dikkat çekmişti.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, İngiliz Kolonileri, Kartpostallar, Mustafa Kemal Paşa

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, gulsumpolat26@gmail.com.

Abstract

War, Propaganda and Postcards

Postcards were used not only for communication but also for propaganda activities during the war. Although they were not common in the Ottoman Empire, postcards were used as a means of propaganda in various ways by Western states during the First World War. The figure of flag, which was highly esteemed in the First World War period as in all periods of war, was frequently used to symbolise patriotism. Flags, which symbolise patriotism and loyalty to one's homeland, became a part of British propaganda and later, by means of postcards, they were distributed to British Colonies by colonial governors. These postcards aimed to create a "powerful state" image in people's minds and to give them the message that they could only be safe under the rule of this powerful state. British officials encountered some propaganda postcards designed by Turks during the war; especially a postcard (poster) of Mustafa Kemal, dated 1922, was remarkable as a counter example of that kind of propaganda.

Keywords: First World War, British Colonies, Postcards, Mustafa Kemal Pasha.

Giriş

Toplumların iletişim ihtiyaçlarını gidermek için kullandıkları yazılı iletişim araçlarından biri olan kartpostallar bu ihtiyacı karşılamak dışında da bazı işlevler yüklenmişti. Özellikle savaş dönemlerinde diğer pek çok iletişim aracı gibi kartpostallar da propagandanın bir aracı haline gelmişti. Bu çalışmada kartpostalların Batı ve Osmanlı dünyasında ortaya çıkışı ve kullanımına dair genel bir çerçeve çizilerek görsel olarak elimizde mevcut bulunan üç farklı kartpostaldan yola çıkarak bu iletişim yönteminin propaganda olarak farklı kullanımlarını ve muhatap devletler nezdinde yarattığı etkiyi ve alınan tedbirleri değerlendireceğiz. Bu bağlamda Ek 1'de gösterilen Birleşik Krallık'ın (Büyük Britanya ve İrlanda'nın birliğini simgeleyen) [Union Jack] formunda hazırlanmış kartpostallar, Ek 2'de gösterilen Türk Kızılayı tarafından hazırlanmış bombardımandan harap olmuş bir Türk camiiini gösteren kartpostal ve Ek 3'te gösterilen 1922'de Aden'deki İngiliz yetkililer tarafından ele geçirilen, Mustafa Kemal Paşa'nın portresinin bulunduğu poster boyutundaki kartpostallar propagandanın farklı ve karşıt örnekleri olarak değerlendirilecektir.

1. Kartpostal Kullanımı ve I. Dünya Savaşı'ndaki İşlevleri

XIX. yüzyılın özellikle ikinci yarısında oldukça yaygın bir iletişim aracı haline gelen kartpostallar Avrupa'da çeşitli türleri ve kalitesi ile üretilmiştir. Avrupa'daki yaygın kullanımı rakamlar vasıtasıyla rahatlıkla anlaşılabilir. Öyle ki, 1890 yılı Almanyasında 314.296.000 kartpostal postalanmışken kısa süre sonra, 1913 yılında Almanya'da bu rakam 1.792.824.000'e yükselmişti. Gönderilen kartpostal miktarı ile ikinci sırada yer alan Japonya'da 1890'da, bu rakam 96.430.610 kartpostalken 1913 yılında 1.504.860.312 yükselmişti. Büyük Britanya üçüncü sırada yer aldığı gönderilen kartpostal sayısına göre 1913 yılına dair bir kayda göre 903.180.000 kart postalanmıştı¹. İngiltere'de ilk defa Post Office (Posta Ofisi) tarafından 1 Ekim 1870'de satılan resimli kartpostallar bir tarafında pul ile birlikte basılmıştı. 1 Eylül 1894'de George Steward&Co.of Edinburg isimli şirket ilk özel kartpostalı yarım penilik pulla gönderilebilir hliyle basmıştı. Hemen akabinde diğer firmalar da kartpostal basımında firmayı takip etti. Kartpostal basan firmaların sayısı hızla çoğalırken kartpostalların mahiyeti de genişlemişti. Öyle ki, gelişen kartpostal basımı ve dağıtımı kartpostalların konusunun gelişmesinde de etkili oldu. Kısa zaman içerisinde kartpostalların konusu hayattan her alanı kapsar hale geldi. Stüdyolarını yerel alanları fotoğraflamak için terkeden fotoğrafçıların çektikleri fotoğraflar bir yana, aktör ve aktivistler, uçaklar, bisikletliler, makara oyunu oynayanlar, sergiler, fuarlar, atlar, endüstriyel faaliyetler, lokomotifler, askerî üniformalar, yandan çarklı vapurlar, rıhtımlar, demiryolları, gemi nakliyatı, tiyatrolar, yel değirmenleri, hayvanat bahçeleri kartpostallarda sergilenen manzaralardan bazılarıydı. Her şehrin, kasabanın ve köyün görüntüsü kartpostallara yansyordu. Bunun yanında komik kart postal basımı da bir süre sonra uzman yayımcılar tarafından başlatıldı².

1 John Fraser, "Propaganda on the Picture Postcard" **Oxford Art Journal**, vol. III/2, (Ekim 1980), s. 39.

2 A.W. Coysy, **The Dictionary of Picture Postcards in Britain 1894-1939**, Suffolk, 1988, s. 9.

Osmanlı Devleti'nde kartpostalların ilk ortaya çıktığı yıllar ise yönetimin, her türlü basın yayın ve iletişim organı üzerinde sıkı bir sansür ve takibat uyguladığı II. Abdülhamid dönemine rastlıyordu. Bu yıllarda Osmanlı coğrafyasında kartpostalların Avrupa'da olduğu gibi yaygın kullanımına izin verilmiyordu. Ancak Osmanlı aydınlarının birçoğu Avrupa'daki gelişmeleri burada bulunan Türkler vasıtasıyla haber alıyordu. Dönemin ünlü gazetecilerinden Ebuuzziya Tevfik Bey'e Paris'ten gönderilen bir mektupta Avrupa'da kartpostal kullanımının geldiği nokta şu sözlerle vurguluyordu: *“İşte size Paris'te en son yapılan kartpostallardan bir seri gönderiyorum. Hoşunuza gideceğini ve nazar-ı dikkatinizi celbedeceğini temenni ederim. Göreceksiniz ya resimler fotoğraf değil, belli ki ressam tablosundan fotoğrafıye edilmiş, binabiriyle bir kıymeti sâhtekâraneye haiz. Bu çeşit kartlardan sizin dahi basmanızı katiyen elzem ve arzu ediyoruz... Avrupa'nın hemen her tarafında kartpostal koleksiyoncularının ne kadar çoğalmakta olduğunu bilirsiniz. Kim demez ki, birkaç sene sonra kartpostal koleksiyonları posta pulu koleksiyonlarından daha kıymetli olacak...”*³.

Yine 1898 yılında Almanya'nın Karlsruhe'dan şehriden Ebuuzziya Tevfik Bey'e gönderilen bir mektupta Avrupa'daki Osmanlı entelektüellerinin kartpostalların Avrupa'da geldiği nokta ve Osmanlı coğrafyasında bu yeni çeşit iletişim aracına dair ne gibi adımlar atılabileceğine dair önemli detaylara yer veriliyordu. Fransız kamuoyunu bu günlerde oldukça meşgul eden Dreyfus Davası ile ilgili ilginç ifadelerle yer veren ve *“Paskalya'nın hürmetine hizmet-i yevmiyeden muaf tutulduklarını”* bildirmesinden hareketle burada çalıştığı anlaşılan mektubun yazarı, Dreyfus Davası'nın yeniden alevlendiğini bildirmekteydi. Bilindiği üzere yazarın sözünü ettiği vaka Fransız Yüzbaşı Dreyfus'un 1894'de Askerî Mahkeme'de yargılanarak tüm rütbelerinin sökülerek mahkûm edilmesinden sonra ortaya çıkan gelişmelerdi. Yüzbaşı Dreyfus'un mahkûm edilmesinden sonra yeni belgeler onun mahkûmiyetine neden olan dokümanların Easterhazy isimli bir binbaşı tarafından hazırlandığını göstermiştir. 1896'da bu durumun ortaya çıkması üzerine ünlü Fransız

3 **Türk İnkılâp Tarihi Arşivi (TİTE)**, 13/74, 6 Teşrin-i evvel (18)98.

yazarı Emile Zola gazeteye yargılama sürecini eleştiren bir yazı yazmış ve meseleye müdahil olmuştur⁴. 1898’de kaleme alınan mektupta yazar “*Dreyfus-Zola davasının*” yeniden alevlendiğini ve yakında yeniden mahkemenin başlayabileceğini bildirmişti. Fransız kamuoyunun içinde bulunduğu olayın tesiriyle basılmış olması muhtemel “*Zola Hatırası*” kartpostalından söz eden yazar bu kartın kendisine bazı fikirler verdiğini belirtiyordu. Şinasi, Said Beğ, Midhat Paşa gibi önde gelen şâir ve aydınların portrelerinin altına kendilerine ait mısralardan yahut bir tek sözcükten oluşan özlü bir sözün Türkçe ya da Fransızca basılabileceğini bildiriyordu. Bu konuda önerilerini de yazmıştı. Mesela ünlü şâir Said Beğ’in resmi altına şu mısralarının yazılabileceğini söylüyordu:

“Arapça isteyen urbana gitsin,

Acemce isteyen İran’a gitsin,

Ki biz Türküz, bize Türkçe gerektir,

Bunu fehmetmeyen cahil demektir.”

Mektubun yazarı istenilen kişilerin klişelerinin (portrelerinin) Mısır süreli yayınlarından kolaylıkla alınabileceğini düşünüyordu. Diğer taraftan Ebuzziya Tevfik Efendi’ye kartpostalların Avrupa’da kullanımının ulaştığı noktayı “*Avrupa’da kartpostal varidatı mektup hâsılâtından pek ziyadedir*” sözleriyle destekleyerek Ebuzziya Tevfik Bey’den bu konuda bir makale neşretmesinin faydalı olabileceğini yazıyordu. Osmanlı topraklarında kullanımı sınırlı olan kartpostalların dışarıdan gönderilenlerinin İstanbul postanesine girişiyle ilgili de bazı sorunlar olduğu Paris’ten Ebuzziya Tevfik Bey’e yazılan mektuptan anlaşılmaktadır. Şöyle demektedir yazar: “*Bendehâneye [evime] gönderdiğim kartpostallar İstanbul postahânesine gittiği cihetle oradaki sâhib-i irfân memur efendiler damgayı resmin üzerine basıyorlar. Eğer bir insan resmi ise mektup imiş gibi çehresinin üzerine basıyorlar. Bendeniz memur efendilere adres*

4 Gül Tekay Baysan, “Dreyfus Davası: Gerçek ve Adalet Savaşçısı Zola”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, c. XIX/1, s. 181-195.

tarafına basmak lazım geleceğini anlatamadım. Herifler bir def'a damgayı basmaktan maksadın ne olduğundan bihaberler. Anlar pul iptal edileceğini bildikleri için ana kıyasen resimde iptal edilecek zannediyorlar. Malum-ı âlileri olduğu üzere damga basmaktan maksat kartın veya mektubun târih ve vürûdunu mürsel-i âliyye bildirmektir. Halbuki, bizim İstanbul postahânesinden veya şubelerinden basılan damgalarda tarih falan yoktur. Mevzu oldukça vâsi'. Arzu buyrulduğu takdirde nefis bir makale vücuda gelir ki bu da istirhamağ sırasıyla vücut bulacak makalelerin ikincisini teşkil edeceğinden yine iftîhâr ederim.”⁵. XIX. yüzyılın ikinci yarısında kullanımının Avrupa’da oldukça yaygın hale geldiğini daha evvel bahsettiğimiz kartpostalların farklı türlerinden etkilenen Paris’teki Osmanlı vatandaşı şöyle yazıyordu Ebuzziya Tevfik Bey’e: “Bazı tuhaf eğlenceli kartlarda vücuda getirilip altlarına alaylı, cinaslı, beyitler de tab’ olunabilir. Veya gönderenler öyle bir şey yazabilir”⁶.

Avrupa’daki Osmanlıların kartpostallar konusundaki heyecanına karşılık İmparatorluğun merkezinde zaman zaman bu kartpostallar hakkında sert tedbirler alınıyordu. Bu konuda yayınlanan bir irâde-i seniyye yayınlanmış ve çeşitli zamanlarda bu irâdeye mugayir olan kartpostallar toplattırılmıştı. Bu konuda alınan bir kararda “*gramafon plakları gibi sadanın zabt ve hıfzına mahsus ve kartpostal şeklinde müretteb ve matbu olup sonorin denilir kartlar ile bunların istimali için imal ve fûruht edilen makinelerin Memâlik-i Şahâne’ye idhâlinin men’ine*” karar verilmişti⁷. Bu iradeden evvel de yasak kartpostal türünden sayılan kartpostalları satan ve dükkânına asan tüccarın elinden alınıyordu. Mesela Beyoğlu’nda kartpostal satan Osmanlı tebaasından Rum Andre’nin duvarına “*zararlı ve yasak*” kartpostal astığı tespit edilmiş ve bu kartpostallar alınmıştı⁸. Bu dönemde toplattırılması istenilen kartpostalların üzerinde Ortaköy’deki sarayın resmini ihtiva edenler dahi vardı. Belgede

5 **TİTE**, 13/67, 11 Nisan 1898.

6 **TİTE**, 13/67, 11 Nisan 1898.

7 **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA.), Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO),** 2861/214510, (6 Ca 1324/29 Haziran 1906).

8 **BOA. Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemî, (DH. MKT),** 804/23, (10 Şevval 1321/29 Aralık 1903).

Ortaköy'deki saraydan kasıt Çırağan yahut Dolmabahçe saraylarından birisi olması muhtemeldir. Osmanlı sarayının yasaklanmasına sebep olarak herhangi mantıksal bir gerekçe olmamasına rağmen Abdülhamid iktidarına muhalefetin bir simgesi olarak kullanıldığı düşünülerek yasaklanmış olması muhtemeldir⁹. Zira benzer bir yasak kararı Bursa ve İstanbul'daki padişah türbelerinin içlerini ve kasr-ı hümayun manzaralarını gösteren kartpostalların toplattırılması için de alınmıştı¹⁰. Bu bağlamda Avrupa'dakinin aksine Müslüman kadın ve erkek resimleri, camilerin iç görünüşünü yansıtan fotoğrafların kullanıldığı kartpostallar yasaktı. Ancak İstanbul'da yaşayan özellikle ecnebilerin sıklıkla bu yasağı delen kartpostallar tab' ettiği görülmekteydi. Beyoğlu'ndaki Zeliç Matbaası'nda basılıp, matbaaya ait mağazada bu gibi kartpostalların satıldığı öğrenilmiş, bunun önlenmesi için sahibi yabancı olduğu için ilgili sefaret vasıtasıyla matbaa sahibine gerekli ikazın yapılması kararlaştırılmıştı¹¹. Bazen de bu tür kartpostalların satışına “*adâb-ı umûmiye mugayyir*” bir tarzda tab' ve tertib edildikleri gerekçesiyle yasak getirilmişti¹². Avrupa'da geniş bir çeşitlilik ve iletişim aracı olarak kullanım alanına sahip kartpostalların Osmanlı Devleti'ndeki kullanım alanı uygulanan sansür nedeniyle kısıtlıydı. Bu durum İttihat Terakki'nin iktidarı ele geçirmesiyle değişti. Ancak yine de “*adaba mugayyir*” resimli kartpostalların satışı yasaktı¹³.

Avrupa ve Osmanlı topraklarındaki gelişimi paralellik göstermeyen kartpostalların kullanımı I. Dünya Savaşı yıllarında yalnızca haberleşme aracı olarak kullanılmıyordu. Savaş ortamı vatanperver duyguları yükseltmiş, bu durum tüm Avrupa'da olduğu gibi İngiltere'de de vatanperver ve insani duyguların kartpostalları üzerinde sıklıkla işlenmesine neden olmuştu¹⁴.

9 **DH. MKT.**, 818/4, (17 Zilkade 1321/4 Şubat 1904).

10 **DH. MKT.**, 841/48,(27 Muharrem 1322/13 Nisan 1904).

11 **DH. MKT.**, 983/4, (28 Rebiülahir 1322 /12 Temmuz 1904).

12 **DH. MKT.**, 915/40, (10 Şevval 1322 /17 Aralık 1904).

13 **BOA, Dahiliye Emniyet-i Umumi Tahrirat (DH. EUM. THR.)**, 44/23, 25 Receb 1328 (1 Ağustos 1910).

14 Coysy, **a.g.e.**, s. 9.

Savaş, Propaganda ve Kartpostallar

Bu dönemde altın çağını yaşayan kartpostallar hemen herkes tarafından kullanılmakta ve hemen her eve girmektedir¹⁵.

Askerlerin iletişim yöntemi olarak kartpostalların kullanımı öylesine yaygındı ki, 1917 yılında İngiliz kuvvetlerinin posta servisinde 4000'den fazla kişi görev yapmakta ve günlük 2 milyon mektup ve kartpostal teslim etmekteydiler¹⁶. Savaş yıllarında İngiliz-Fransız ve Rus ittifakının ve buna karşı da Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti ittifakının yer aldığı grupta çeşitli formlara sahip kartpostallar basılmıştı. Ülkeler, ittifaklarını vurgulayan temaları kartpostallarda kullanırken her birinin ayrı ayrı kendi ülkelerinin millî duygularına seslendiği kartpostallar da son derece yaygındı. Bu konuyla ilgili hazırlanan ve çok çeşitli kartpostal örneklerinin bulunduğu bir çalışmada savaş yıllarına dair kartpostallar şu başlıklar altında gruplandırılmıştır: 1- savaştan milletler ve kişilere dair kartpostallar, 2- milliyetçiliği ve düşmandan nefreti körükleyen propaganda kartpostalları, 3- insanların, makinelerin, denizdeki savaşların ve havadaki savaşların resmedildiği gerçek görüntülerden oluşan kartpostallar, 4- mizah ve duygusallık taşıyan kartpostallar, 5- geride (vatanda) kalanların resmedildiği kartpostallar ve kadınların savaştaki çabalarını anlatan kartpostallar, 6-güzel kadınların resmedildiği kartpostallar, askerlerin kahramanlık sahnelerine dayanan kartpostallar, ipek işlemeli kartpostallar, 7- Savaşın bitişini, birliklerini geri dönüşünü konu alan kartpostallar¹⁷.

Oldukça geniş bir çeşitliliğe sahip olan kartpostalları bir diğer yönüyle değerlendirecek olursak, yayımlandığı ülkenin savaş başarılarını her yönüyle her zaman olumlu ve başarılı ve karşı tarafın bu özelliklerini başarısız, harap ve zayıf göstermek hedefliydi. Bu, yukarıda sınıflandırılan kartpostal türlerinin

15 Martin Willoughby, **A History of Postcards, A Pictorial Records from the Turn of the Century to the Present Day**, London 1992, s. 13-16.

16 Eric J. Evans - Jeffrey Richards, **A Social History of Britain in Postcards 1870-1930**, London and New York, 1980, s. 4.

17 Tonie - Valmai Holt, **Till the Boys Come Home, The Picture Postcards of the First World War**, London, 1977.

hepsini içine alacak şekilde yapılacak bir sınıflandırma olarak kabul edilebilir. Savaşta olan ülkelerin kralları, komutanları, önemli liderleri o ülkelerin kartpostallarında belki de olduğundan daha heybetli, cesur resmedilirken karşı düşman ülkenin devlet adamları bunun tam aksi bir görüntüyle kartpostallarda gösterilmekteydi. İngiltere’de sadece İngiliz generaller ve devlet adamları değil insan, silah ve mühimmat desteği veren yani İngiltere yanında yer alan Hindli yerel yöneticiler de kartpostallarda resmedilerek onurlandırılıyordu. Diğer taraftan iki tarafta kartpostallarda karşı tarafı aşağılıyordu. İngilizler, İngiltere koloni valilerinin resimlerini, flamalarını taşıyan ve Almanları kastederek “*Barbarlara Karşı*” ifadelerine yer verilen kartpostallar basarken bir Alman kartpostalında oldukça ilkel kıyafetler içerisindeki yerel kabilelerden bir kaç kişinin başındaki İngiliz komutan gösterilerek İngiltere’nin kolonilerden elde etmeyi deneyeceği kuvvet küçümseyiyordu¹⁸. Karşılıklı olarak her iki tarafın da kartpostallarında bazen gerçek fotoğrafların kullanıldığı çeşitli gemilerin batırılışını resmeden ve kazanılan zaferi vurgulayan kartpostallar yaygındı. Rahat, gülümseyen, “*biraz bira azlığı dışında eksisi olmayan*”, “*Küba purosu*” içip hamakta sallanan, bir dere kenarında piknik yaparcasına görünen ve “*oldukça iyi olduğunu*” anlatan askerlerin eve göndermeleri için hazırlanan kartpostallar gerçeği yansıtmamakla birlikte yakınları askerde olan ailelerin kaygısını azaltmak için dizayn edilmiş ilginç örneklerdi. Yine, özellikle Almanların “*oldukça vahşi*” oldukları ve sivil halkı katlettikleri düşüncesini çağrıştıran nefret yüklü ve çizim olan kartpostallar yanında siperlerde yahut cephe gerisinde sıraya geçmiş, dağıtılan karavanayı alan askerleri gösteren gerçek resimlerin kullanıldığı kartpostallar da yaygındı. Makinaların, otomobillerin, trenlerin, silahların, bombaların, tankların yer aldığı kartlar yanında Almanya’nın zehirli gaz kullandığını anlatan kartpostallara da rastlanmaktaydı. Bunun yanında uçaklar, deniz uçakları, zeplinler vs. resmedilen diğer savaş gücü arasındaydı.

18 Tonie ve Valmai Holt tarafından hazırlanan eserde mevcut kartpostallardan yola çıkılarak yazılmıştır.

Savaşın mizahî yönü de kartpostallarda görülmüyordu. Düşmanın zayıflığı ve başarısızlığı mizahi bir dille anlatılıyordu. Diğer taraftan evden ayrılışın duygusallığını ve bir o kadar gururunu yansıtan ayrılan baba-çocuk, hareket eden bir trenden sallanan mendilleri yansıtan sahneler, oğullarına dua eden yaşlı anne-babalar, bir kalp içerisine yerleştirilmiş “*bizim oğlumuz bizim ordumuz*” ifadeli kartpostallar duyguların yansıtıldığı kartpostallardan sadece bir kaçıydı. Diğer taraftan kartpostallarla ilgili bir çalışmaya adını veren “*Till the boys Come Home*” [Oğullar Eve Dönene Kadar] isimli bir seri kartpostalda aynı duygusallık göze çarpmaktadır. Ayrıca düşman devlet liderleri (özellikle İngiltere-Fransa-Rusya ve Almanya-Avusturya arasında) karşılıklı olarak devlet adamlarını ağlayan, iskelete dönüşmüş yahut burnu uzayarak domuza benzetilerek çirkinleştirilmiş aşağılayıcı resimlerin yer aldığı kartpostallar da kullanılmıştı. Bu noktada özellikle Osmanlı yöneticileri ve Sultanı’nın İtilaf güçlerince bu şekilde resmedilmemesi tesadüf olmamalıdır. İdareleri altındaki geniş Müslüman nüfus savaşta her ne kadar Osmanlı Sultan-Halifesinin savaş çağrısına katılmasa da gönül bağıyla Sultan’a bağlı olduğuna inanılıyordu. Ya da bu şekilde gösterilen kartpostalların İtilaf Devletleri hesabına hiçbir şey kazandırmayacağı gibi idaresindeki Müslümanların nefretini çekebileceği düşünülüyordu. Doğu kültüründe devlet liderlerinin bu şekilde resmedilmesinden hoşlanmayacak geniş kitlenin hesaba katılmaması mümkün değildi. Bu sadece kartpostallarda değil savaşın devamı süresince basın haberlerinde de dikkatle uygulanan bir yöntemdi. Osmanlı Sultan-Halifesinden söz ederken oldukça dikkatli kelimeler seçiliyor ancak tüm bu “*kötülüklerin*” Almanya’nın başının altından çıktığı iması yapılıyordu. Birçok gazete haberinde Almanlar tarafından “*felç edilmiş Türk idaresi*” ifadesi kullanılmıştı. Yani Sultanın savaşta yer alması Almanya’nın uyguladığı saldırgan politikaların neticesi olarak görülmüştü.

Geride kalanların hepsinin savaşta başarı için çalıştığını gösteren bir kartpostalda 9 kişilik ailede baba-anne-oğul orduda asker, ailenin kızı orduda hemşire, diğer beş küçük çocuk ise yine asker şapkalarıyla hatta ailenin köpeği bile onların yanında resmedilerek topyekûn savaşın “*gururu*” gözler önüne seriliyordu. Diğer taraftan hemşirelerin askerlere verdikleri hizmeti ve şefkati

gösteren resimler ve savaş sırasında hizmetleri görülen bazı hemşirelerin portrelerinden oluşan kartlar da kullanılıyordu. Savaşın ilk dönemlerinde üretilen oldukça renkli ipek işlemeli kartlar da 1919 yılına kadar kullanılmıştır. Ülkelerin bayraklarının, devlet adamlarının işlendiği kartlar yanında iyi şanslar dileyen çiçek, kedi, kelebek gibi figürlerin işlendiği kartlara da rastlamak mümkündür¹⁹.

Savaş yıllarında Avrupa'daki bu yaygın kullanımına rağmen Osmanlı Devleti'nde kartpostalların kullanımının kısıtlı olduğu görülmektedir. Ancak millî kahramanlıkları (mefâhir-i milliye) resmeden tabloların kartpostal olarak basılması savaşın başında kararlaştırılmıştı²⁰. Bunun yanında Kızılay ve Donanma Cemiyeti'nin bastığı bazı kartpostallar nispeten daha geniş bir kullanım alanına sahipti²¹.

2. Kolonilere Yayılan İngiliz Bayraklı Propaganda Kartpostalları

Sosyal hayatın bir parçası olan kartpostallar iletişimde kullanılan ve koleksiyonu yapılan bir iletişim malzemesi olarak basite indirgemek savaş yılları için mümkün değildir. Zaten İngiltere'nin savaşa girmesiyle savaş dönemine ait propaganda malzemelerinin hazırlanıp dağıtılması konusunda bir büro oluşturulmuştu. Büronun kuruluşuna varan gelişmeler İngiltere Başbakanı Asquith'in yakın arkadaşı ve Ulusal Sigorta Komisyonu [National Insurance Commission] Başkanı Charles Masterman'ı propaganda malzemelerinin oluşturulması ve dağıtılması ile ilgili çalışma yapmak üzere davet etmesiyle başlamıştır. Bunun üzerine Wellington House'da çalışmaya başlayan Masterman başkanlığındaki büro Dışişleri Bakanlığı'nın koruması altında kısa zamanda tüm propaganda bürolarının en iyisi haline gelmişti. Bu büro kitap, beyannameler, fotoğraflar, filmler ve resimli posta kartlarının üretilmesi

19 Aynı eserdeki kartpostallar.

20 **BOA., (Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî), DH. MKT., 1218/36, 20 Şevval 1334 (20 Ağustos 1916).**

21 Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a**, Ankara 2000, s. 206.

ve dağıtılması işlerini yürütüyordu. Haziran 1915’de büro yabancı dillerde basılmış görüntülü süreli yayınlarını üretebilir hale gelmişti²².

9 Ekim 1916’da Wellington House’dan [İngiliz Propaganda Ofisi] Colonial Office’e [Koloniler Bakanlığı] gönderilen bir yazıda Çince satırların olduğu İngiliz Bayrağı’nın bulunduğu bir resimli kartpostal hazırlanması ile ilgili olarak daha evvelden yapılan sözlü konuşma hatırlatılıyor ve bu konuda bir hazırlık yapılıp yapılmadığı soruluyordu. Büro bu kartpostalların hazırlanıp dağıtılmasıyla ilgili koloni valiliklerinden görüş alınması gerekliliği yanında bu kartların kolonide askerî veya zabıta görevlerinde hizmet veren Çince konuşan kişiler (personel) yahut diğerleri için dağıtılabileceği ancak tüm bu konuların koloni valilerinin kendi iradesine bırakılabileceğini de bildiriyordu. Bu konuda Bakanlığın fikri, eğer Koloniler Bakanlığı kabul ederse bu İngiliz bayrağını resmeden kartpostalların kimler arasında ve nasıl yayılacağına bölgelerin özelliklerine göre valilere bırakılmasıydı. Fransız Hükümeti tarafından basılan ve Indian Office [Hindistan Bakanlığı] ve War Office [Savaş Bakanlığı] tarafından onaylanan bayraklı kartpostalın Dışişleri Bakanlığı’nın onayıyla Mısır’da Arapça versiyonunun dağıtılması kararlaştırılmıştı²³.

İngiliz kolonilerinde yükseltilmesi istenen millî duygular kullanılan bayrak figürleriyle kartpostallara yansiyordu. Bu durum kartpostalları propaganda malzemesi olarak kullanılan diğer tüm ülkelerden ziyade İngiltere için bazı farklılıklar taşıyordu. Zira İngiltere ana karasında dolaşan savaş kartpostallarında homojen bir topluluğa ve İngiliz soyundan gelenlere karşı İngiliz bayrağının taşıdığı anlamı ifade edecek özel bir çabaya ihtiyaç yoktu. Oysaki savaşın yükünü paylaşan diğer İngiliz kolonilerinde pek çok farklı ırktan ve dinden olan topluluklar arasında da “*Büyük Britanya*” ruhunun pekiştirilmesi için bazı hassasiyetlere dikkat edilmesine ihtiyaç vardı.

22 Philip M. Taylor, “The Foreign Office and British Propaganda during the First World War”, **The Historical Journal**, vol. XXIII/4, (Aralık 1980), s. 877.

23 **The National Archives, London (TNA), Colonial Office (CO)**, 323/732/8/48011, 9 Ekim 1916, s. 42, Wellington House (Propaganda Ofisi’nden) Colonial Office (Koloniler Bakanlığı’na).

Elbette vatanseverliğin en güçlü dışa vurumu olan bayrak figürü, kartpostallarda savaş yıllarında sıklıkla kullanılmıştı. Görsel malzemenin zihinlerde uyandırdığı etkiyi güçlendirmek için psikolojik açıdan güçlü ve Doğulu toplumlarda “*kutsal*” kabul edilen bir figürü koloni yönetimlerde bir propaganda malzemesi olarak kullanmak, yönetimine güvendikleri imparatorluğun gücünü ve zihinlerdeki sempatisini güçlendirmek açısından önemliydi.

Buna göre İngiliz bayrağı simgeli kartpostallarda şu satırlar olacaktı²⁴;

Özgürlüğün simgesi, gerçek ve doğru,

Gururlu askerlerimiz savaşır altında senin,

Her biri savaşır senin için,

Tanrı her birine bunun nimetini verir.

Millî duyguları okşayan ve bağlılığa çağıran bu dizelerin bulunduğu kartpostallardan Wellington House [Propaganda Ofisi] başlangıç olarak Hong Kong’a 5000, Malay Federated States’e [Malay Federal Devletleri] 5000, Straits Settlements [Güneydoğu Asya İngiliz Kolonisi] için 5000, Wei Hai Wei [Çin Kolonisi] için 1000 ve Seychelles [Seyşeller Kolonisi] için ise 50 adet gönderecek ve bunların dışında gönderilmesi istenen başka yerler varsa bildirilecekti²⁵.

Çince yazılacak bu satırların bulunduğu kartpostallar yanında aynı yöntemle yani özellikle İngiliz koloniel birimlerinde çalışan yerel görevliler vasıtasıyla dağıtılması düşünülmekle birlikte diğer taraftan da aynı satırların yine Union Jack üzerine Arapça ve Urduca olarak yazılarak dağıtılması

24 “ *Symbol of Freedom, Truth and Right
Proud ‘neath thy folds our Soldiers fight
Each with his life thy cause defends,
And Heaven to each its Blessing sends.* ”

25 **TNA, CO.**, 323/732/8/48011, 9 Ekim 1916, s. 43.

Wellington House [Propaganda Ofisi] tarafından Colonial Office'e [Koloniler Bakanlığı'na] bildirilmişti. Başlangıç olarak çeşitli kolonilere gönderilen kart miktarı şöyleydi: Fiji için 100 adet, Ceylon için 2000 adet, Stratits Settlements için 2000, Hong Kong için 2000, Maurities için 500, İngiliz Ginesi ve Trinidad için 100 adet, Jamaica için 250 adet, Sierra Leone için 100 adet, Gambia için 100 adet, Gold Coast (Avusturalya) için 100 adet, Kıbrıs için 250 adet, Nijerya için 1000 adet, Nyaseland (bu gün Malavi olarak isimlendirilen güneydoğu Afrika ülkesi) için 250 adet, Somaliland için 500 adet, Doğu Afrika için 250 adet, Uganda için 100 adet, Zanzibar için 500 adet, Malay State için 2000 adet gönderileceği belirtiliyordu. Bu listenin sonunda yeniden 1000 adet de Doğu Afrika Genel Komutanı için gönderileceği yazılmıştı. Konuyla ilgili olarak Koloni valilerinin görüşlerinin bildirilmesi isteniyordu²⁶. Wellington House'a verilen cevapta verilen miktarların uygun bulunduğu ve hâlihazırda Hindistan Ofisi tarafından Müslüman askerler arasında bu kartpostalların dağıtıldığı belirtiliyordu. Ayrıca sebebi açıklanmamakla birlikte Güney Afrika'ya kart gönderilmemesi isteniyordu²⁷.

Propaganda Ofisi, kolonilere gönderilmesinin kendilerince uygun olduğunu bildiren Koloniler Bakanlığı'nın belirttiği bazı noktaları aydınlatmaya çalıştığı cevabında; Hindistan Ofisi ile kartların içeriği hakkında yazışmadıklarını ancak Hindistan'ın genel olarak kartpostal fikrini onayladığını belirtiyordu. Diğer taraftan kolonilerde kartların dağıtımını hakkında küçük bir uyarıda bulunuyor ve kartların yalnızca lokal birimlerde dağıtımını değil koloni askerleri arasında dağıtımının koloni valilerine bildirmesi isteniyordu²⁸. Bunun yanında birkaç gün sonra Koloniler Bakanlığı'na yeniden yazan Propaganda Ofisi İngiliz bayraklı kartlara yeni bir dili daha ekliyordu. Yukarıda belirttiğimiz dizelerin Sihler arasında konuşulan Gurumki dilinde yazılmış olanlarından

26 **TNA, CO.**, 323/732/8, 48012, 7 Ekim 1916, s. 48-49, Wellington House'dan Koloniler Bakanlığı'na.

27 **TNA, CO.**, 323/732/8, 48012, 12 Ekim 1916, s. 50, Koloniler Bakanlığı'ndan Wellington House'a.

28 **TNA, CO.**, 323/732/8, 48012, 14 Ekim 1916, s. 51, Wellington House'dan Koloniler Bakanlığı'na.

da basılması kararlaştırılıyordu. Bu kartların da Federal Malay States, Straits Settlement ve Hong Kong'a gönderilebileceği bu birimlere haber verilmesi ve eğer Gurumki olarak yazılan kartlardan gönderilmesi istenen başka bir yer varsa haber verilmesi isteniyordu²⁹. Ancak Koloniler Bakanlığı, askerlerin dini farklılıklarından dolayı kartların askerler arasında dağıtılmasıyla ilgili bazı tedirginlikleri olsa gerek ki Propaganda Ofisi, Indian House'dan alınan bu resimli kartpostalların Hintli askerler arasında dağıtıldığını ve herhangi bir soruna neden olmadığı yönünde bir resmi yazıyı Koloniler Bakanlığı'na göndermek ihtiyacı hissetmişti³⁰. Diğer taraftan kartlardaki dil çeşitliliği gün gün gelişmiştir. Propaganda Ofisi Gurumki'den sonra aynı kartlardan Malay dilinde basılanından 10.000 adetinin Kuala Lumpur'a (Malezya) ve 10.000 adedinin de Singapur'a gönderilmesinin uygun olup olmadığı öğrenmek istemişti³¹. (Kart örnekleri için bkz: Ek 1)

3. İngiliz Karşıtı Türk Propaganda Kartpostalları ve Mustafa Kemal Paşa İmajı

İngiliz Propaganda Ofisi'nin kolonilerinde uyguladığı bu yöntem savaş süresince uygulanan propaganda yöntemlerinden sadece biriydi. İlk kullanımı bir haberleşme aracı olan kartpostallar I. Dünya Savaşı süresince özellikle oldukça geniş bir dağıtım alanına ulaşabilecek İngiliz koloni valileri eliyle kuvvetli bir propaganda malzemesine dönüştürülmüştü. İngilizlerin yürüttüğü kartpostallı propagandanın etkisi bakımından çok daha zayıf bir karşıt çalışmaların Türk yetkililer tarafından savaş döneminde sürdürüldüğü görülmektedir. İngiliz makamları tarafından ele geçirilen bazı örnekler de Osmanlı yöneticilerinin İngilizlerin oldukça hassas olmaya çalıştıkları dini duygular konusundaki çabaları boşa çıkarmayı hedefledikleri görülmektedir.

29 TNA, CO., 323/732/8, 48012, 20 Ekim 1916, s. 52, Wellington House'dan Koloniler Bakanlığı'na.

30 TNA, CO., 323/732/8, 48012, 24 Ekim 1916, s. 53-54; India Ofis'den gelen yazı, Hindistan'daki Müslüman askerler arasında bu kartların herhangi bir hoşnutsuzluğa sebep olmaksızın dolaştığı belirtiliyordu.

31 TNA, CO., 323/732/8, 48012, 30 Ekim 1916, s. 56.

İngiliz makamları tarafından ele geçirilen resimli bir Osmanlı kartpostalının da bu sefer hedef İngiltere emrindeki Müslüman askerlerin dini duygularıydı. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından basılan ve altında Osmanlı Türkçesiyle “*Bahr-i Ahmer: Medine-i Münevvere Sahilinde İngilizler tarafından bombardımanla tahrib edilen (Müveilah?) Cami-i Şerifi*” yazılı kartpostal hakkında Hindistan Bakanlığı’ndan bilgi verilirken caminin gerçekte Medine’den yaklaşık 300 mil uzaklıkta Kızıldeniz’in başında olduğu belirtiliyordu. Bombay’da tevkif edilen ve hâlihazırda Hindistan’daki bir esir kampında olan bir savaş esirine İstanbul’dan gönderildiği belirtilen yazı ilkin Simla’dan Hindistan Bakanlığı’na haber verilmişti³². Bunun üzerine Hindistan Bakanlığı gerekli makamların uyarılması için Koloniler Bakanlığı’na konuyu bildirmişti³³. Öyle anlaşılıyor ki savaşın bu döneminde ele geçen ve savaş esirlerine gönderilmiş bu kartpostal İngiliz makamları arasında çok büyük telaşa neden olmamıştı. Zira savaşın bu döneminde Arap Yarımadası’ndaki gelişmelerin tesiri, Mezopotamya’daki Osmanlı birliklerinin kademeli olarak geri itilmesi, ibrenin İngiltere lehine döndüğünü gösteriyordu. Ancak Osmanlı Kızılayı tarafından basılan bu kartpostal bu masum haberleşme aracının savaş yıllarında nasıl bir propaganda malzemesine dönüştüğünü gösteren ilginç bir örnek olarak göze çarpmaktadır.(Bkz: Ek 2)

Diğer taraftan propaganda malzemesi olarak kullanılan kartpostallar I. Dünya Savaşı’nın sonunda İngiltere’nin yeni hâkimiyet sahası olarak gördüğü Anadolu coğrafyasında ortaya çıkan ve liderliğini Mustafa Kemal Paşa’nın üstlendiği Millî Mücadele’nin bir yansıması olarak İngiliz yönetimini telaşa düşürecekti. Aslında Anadolu’da Millî Mücadele’yi yücelten çeşitli kartpostallar basılmış ve dağıtılmıştı. Basılan kartpostalların birçoğunda savaş meydanındaki başarıları halka duyurmak, moral ve güven vermek, kamuoyu oluşturmak amaçlanmaktaydı. Bunun dışında halkı bilgilendirme ve tanıtmak

32 TNA, CO., 323/753/46897, 10 Ağustos 1917, Simla Temsilciliğinden Hindistan Bakanlığı’na.

33 TNA, CO., 323/753/46897, 2 Ekim 1914, Hindistan Bakanlığı’ndan Koloniler Bakanlığı’na.

amaçlı ayrıca Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarını toplu halde ya da tek başlarına resmeden portreler yanında İstiklal Marşı vatanperver şiirler gibi, Misâk-ı Millî kararlarını duyuran kartpostallar da basılmıştır. Çeşitli savaş sahnelerini ya da savaşla bağlantılı olayları içeren Kurtuluş savaşı kartpostallarda genel itibariyle resmi yapan sanatçı Türk ordusunun zaferini bazen de yakıp yıkılan Türk köylerinin müsebbibi olan Yunan kuvvetlerinin yenilgisini resmetmektedir. Bazen bu kartpostallarda olağanüstü olaylara da yer verilmekteydi. Mustafa Kemal Paşa Osmanlı tarihinin en başarılı padişahları ile bir araya gelebilmekte ya da Osman Gazi türbesindeki sandukasından doğrularak Türk askerlerine eline öptürebilmekteydi³⁴. Mustafa Kemal Paşa'nın başarısı onu sadece Türk basın ve kamuoyunda kullanılan bir obje olmaktan çıkarmıştı. İngiltere'nin başını çektiği İtilaf donanmasının İstanbul'u işgalinden sonra öncelikle kongreler ve elde edilebilen tüm yazılı-sözlü iletişim organları ile Anadolu halkını mücadeleye inandıran ulusal mücadelenin lideri Mustafa Kemal Paşa, İngiltere nezdinde öncelikle her ne kadar bir "asi" yahut "aşırı milliyetçi", "Bolşevik" gibi sıfatlarla geçiştirilmeye çalışılmışsa da³⁵ Yunan ilerleyişi karşısında savaş alanında alınan askerî başarılar ve Yunanistan'dan beklenen zaferin umulduğu kadar kolay olmayacağını anlaşılmaması, onun popülaritesini Anadolu halkı nezdinde

34 Murat Uğurluer, **Kartpostallarda Kurtuluş Savaşı**, Gaziantep 2010, s. 3-6-8; Bu çalışmada yer verilen kartpostallar sözü dilen türlerden örnekler içermektedir.

35 İngiliz basınının köklü geçmişe sahip ve ciddi gazetesi olan The Times bu çizginin seyrini izlemek için iyi bir örnek olarak göze çarpmaktadır. Gazete İngiliz siyasi hayatıyla olan bağı da göz önüne alındığında yaptığı haberlerin değeri artmaktadır. Dikkat çekici başlıklardan birinde sözü edilen düşünce net biçimde görülmektedir: "The Red Victory. Soviet- Kemalist Combination", **The Times**, 17 Kasım 1920, The Times Türk Millî Mücadelesi süresince izlediği yayın çizgisini ve arkasındaki siyasi bağlantıları ele alan bir çalışma için bkz: Ebru Boyar, "Savaş ve Basın: Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı ve İngiliz *The Times* Gazetesi (1919-1922)", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, c. XXXVI/2, (2009), s. 291-324.

olduğu kadar tüm Müslüman coğrafyasında arttırmıştı³⁶. Gerçekten de, Millî Mücadele Doğu coğrafyasında kendisinden sonraki hareketlere ilham kaynağı olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın özellikle Doğu halkları üzerindeki sempatisi henüz Anadolu'nun Sevr ve yahut ismi değiştirilse bile yeni bir antlaşma ile paylaşımı planlarının yapıldığı 1922 yılında kartpostal yahut poster formatında Arap topraklarında elden ele dolaştığını göstermektedir. Propaganda Ofisi tarafından üretilen bayrak figürü altında yüreklendirici satırların bulunduğu kartpostalları kolonilerinde olabildiğince dağıtmaya ve daha başka yöntemlerle halkın sempatisini İngiltere'den yana tutmaya çalışırken Aden'den gelen bir haber kartpostallı propagandayı uygulayan İngiltere için telaşa neden olmuştur. Aden'deki İngiliz temsilciliğine bir yerli tarafından yapılan ihbarda Seyid Abdurrahman el-Cifri [Gifree] isimli tüccarın Kahire'de basılmış olan 2000 adet ve "*Türk bağımsızlığının kurucusu*" ismiyle tanımlanan Mustafa Kemal Paşa'nın portresinin bulunduğu renkli posterleri³⁷ sattığı bildiriliyordu. Hatta elindeki 2000 posterden 700 tanesini sattığı ve hâlen elinde 1300 adet bulunduğu da ekleniyordu. Muhbir, Aden İngiliz temsilcisine yazdığı mektubunda Mustafa Kemal Paşa'nın resmini satan tüccara elinde kalanları Aden İngiliz otoritelerine teslim etmesini ve gelecekte de böyle bir işle meşgul olmamasını önerdiğini eklemektedir. İngiliz yetkililerine yazdığı bu ihbar mektubunda durumla ilgili değerlendirme şu şekildedir: "*Böylesi bir fotoğraf, görünen yüzü dışında başka bir anlam ifade etmemekte ama Yemen'de bunun bıraktığı etki farklı olabilir. En azından onlar [Yemen halkı] Türklerin eski gücünü geri kazandığını düşünebilirler*"³⁸. Muhbirin verdiği bu bilgiler Mustafa Kemal Paşa'nın askerî üniforma içerisinde vakur ve kararlı

36 1922 yılına gelindiğinde The Times Mustafa Kemal Paşa'nın başarısını İtilaf Güçlerinin beceriksizliğiyle alakalı gösterme çabasındadır: "Kemalist Rise to Power. Allies' Error", **The Times**, 24 Kasım 1922. Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele'nin dünya görsel kamuoyuna ne şekilde işlendiği hakkında bkz: Orhan Koloğlu, **Dünyadan Çizgilerle Atatürk**, İstanbul 2007.

37 Mustafa Kemal Paşa'nın portresinin bulunduğu bu materyalin boyutu kartpostaldan büyük olmasından dolayı poster olarak tabir etmek daha doğru olacaktır. Zaten belgede Hintli ileri gelen bazı Milliyetçilerin kartpostalları ile Mustafa Kemal Paşa'nın "renkli baskıları" ifadesine yer verilmektedir.

38 **British Library, Indian Office Papers, IOR/R//20/A/3043**, 14 Ocak 1922.

bakışlarıyla duran portresi gerçekten Yemen halkını etkileyebilecek figürlerle zenginleştirilmişti. Görülen tüm yazıların Arapça olması da bölgedeki halkın dili olması açısından önemlidir. İki tarafın da Türk bayrağı altında silah ve kılıç figürleri ayrıca üst tarafta Türk bayrağı bulunan bir tayyare göze çarpmaktadır. Tayyarenin bir kanadında Arapça “*Nasrunminallahi*” diğer kanadında “*ve fethun garib*” yani “*Yardım Allah'tandır ve fetih yakındır*” yazmaktadır. Diğer taraftan portrenin sağ alt kısmında “*Batal-ı istiklâl-i Türkiye*”[“*Türkiye'nin geleceğinin kurtarıcısı*”] ve tuğra biçiminde “*Mustafa Kemâl*” ve “*ihvanu'ş şubkî Mısır*” [“*Mısır'da şubki kardeşler*”] yazmaktadır. Sol alt kısmında da yine “*Batal-ı istiklal-i Türkiye, Mustafa Kemal*” ayrıca “*Şâri Mümtaz numara 5 bi evvel şâri Muhammed Ali*” [“*Muhammed Ali sokağından evvel Mümtaz sokağı, numara 5*”] yazmaktadır. Görsel olarak incelendiğinde de bazı ayrıntılar dikkat çekmektedir. Uçağı kullanan pilotun başındaki fes, uçağın önünde dalgalanan Türk bayrakları bunun bir Türk uçağı ve pilotu olduğunu göstermektedir. Portrenin alt kısmında ise iki kara topu dikkat çekmektedir. (Bkz: Ek. 3)

Aslında alınan duyum günlük ve basite alınacak bir ihbar nev'inden değildi. Öyle ki, daha ihbarcının mektubu alınmadan bir gün evvel bölgedeki Aden İngiliz kuvvetlerinin yardımcı kumandanlarından bir binbaşı genel karargâh kumandanına yazdığı yazıda sözü edilen Hintli ileri gelenlerle birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın portrelerinin komutalarındaki birliklerde satılıp satılmadığının kontrol edilmesini istiyordu³⁹. Diğer taraftan yine aynı Binbaşının Yemen'in Abdali bölgesinin sultanına yazdığı nazik bir mektupla yardım istediği görülmektedir. Binbaşının Abdali sultanına karşı ifadeleri şu şekildedir: “*Abdali sultanına, Ah Arkadaşım, Hintli radikaller ve Kemal Paşa'nın renkli baskılarının Aden'de satıldığına dikkatimiz çekildi. Eğer siz [your Highness] böyleli kartpostallar & baskıların sizin bölgenizde satılması*

39 British Library, Indian Office Papers, IOR/R//20/A/3043, 13 Ocak 1922.

*girişimi konusunu gözlemleyerek bu durumda bizi bilgilendirirseniz memnun olacağız*⁴⁰.

Bu araştırmaların ve incelemelerin neticesinde bölgeye Hint ileri gelenleri ile Mustafa Kemal Paşa'nın posterlerini basan, getiren ve satanların isimlerini belirlemiş ve gerekli tedbirler alınmıştır⁴¹.

Sonuç ve Değerlendirme

Kartpostallar üretim amaç ve tür çeşitlilikleri itibariyle tarihe özellikle de sosyal tarihe dair önemli izler taşırlar. Seçilen kartpostalın bir amaç, sosyal statü belirleyebildiği bu görsel ve edebi materyal pratik kullanımı nedeniyle I. Dünya Savaşı yılları ve müteakibi dönemde sıklıkla propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Savaş yıllarında tam manasıyla bir propaganda aracına dönüşmesi özellikle de okur- yazar kitlesi daha geniş olan Batı Devletleri'nin uygulamakta fayda gördüğü bir yöntemdi. Ancak İngiltere gibi kolonileri altında farklı dillerden, milletlerden ve dinlerden insanları barındıran bir imparatorluk için bu faktörlerin göz ardı edilmemesi zaruriydi. Hatta aynı coğrafyada yaşayan farklı etnik grupların hassasiyetlerinin de iyi kolanması gerekiyordu. Bu özellikleriyle üzerlerinde Londra'nın propaganda merkezinin titizlikle çalışarak ortaya çıkardığı İngiliz bayraklı kartpostallar altına yazılan farklı dillerden aynı anlamdaki dizelerle İngiliz vatanseverliğini kolonilerdeki yerliler arasında yaymayı ve muhafaza etmeyi deniyordu. Yerel dillerde hazırlanan bayraklı kartpostalların miktarları da kolonilerdeki etki etmesi düşünülen yerli asker miktarına bağlı olarak farklılık gösteriyordu.

Özellikle bu kartpostalların dolaşımının sağlanması istenen kolonilere bakıldığında her birisinde Alman ve Türk müttefiklerinin çeşitli argümanlarla [Panislamik yahut İngiliz karşıtı] uyguladıkları çeşitli propaganda girişimlerinin olduğu bölgeler olduğu görülmektedir. Hatta buna dair bir Türk propaganda

40 **British Library, Indian Office Papers, IOR/R//20/A/3043**, 13 Ocak 1922, Major'den Abdali Sultanı'na.

41 **British Library, Indian Office Papers, IOR/R//20/A/3043**, Şubat 1922.

kartpostalında İngiliz kuvvetlerinin kutsal mekanları bombardımandan çekinmediği vurgusu yapılan harap vaziyetteki *Müveilah Camisi* Medine’de yani kutsal topraklarda olarak belirtiliyor ve bu tahribatın İngilizler tarafından yapıldığı kartın altına yazılıyordu. Medine ile ilgili olmayan bu bölge kutsal topraklarda olarak betimlenerek dini duygulara daha fazla dokunması hedefleniyordu. Gerçekten de kartın ele geçirildiği bu günlerde Arap Yarımadası’nın hâkimiyeti, patlak veren Arap isyanının yardımıyla Osmanlı kontrolünden çıkmıştı. Anlaşılan o ki, Hicaz bölgesindeki bu kayıp resimli kartpostallar için iyi bir malzeme olarak algılanmıştı.

Diğer taraftan I. Dünya Savaşı sonucunda kolonilerine bir yenisini katmaya hazırlanan ve İstanbul’u işgal eden İngiliz kuvvetleri için en başlıca sorun olan Anadolu’daki Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Millî Mücadele’yi Ortadoğu’da simgeleştirecek bir kartpostal dikkat çekmiştir. I. Dünya Savaşı’nın sonlarına doğu İngiliz makamları tarafından çok fazla kaygıyla karşılanmayan harap camii kartpostalının aksine Mustafa Kemal’in lider olarak ön plana çıkarıldığı kartpostal tedirginlik yaratmıştı. Bu durum iki farklı dönemin siyasî şartlarının İngiliz yöneticiler tarafından değerlendirilmesiyle alakalı olmalıdır. Bir camii Medine-i Münevvere’de harap vaziyette gösteren kartpostalın ele geçirildiği dönem Arap isyanının patlak verdiği ve gelişmelerin İngiltere lehine devam ettiği günlerdi. Oysaki 1922 yılında Aden’de satıldığı öğrenilen Mustafa Kemal Paşa’nın vakur görüntüsünün bulunduğu kartlar işlerin İngiltere için bir hayli belirsiz olduğu bir süreçte, İngiliz yetkilileri daha fazla tedirgin etmişti.

Savaş, Propaganda ve Kartpostallar

Ek 1: Çince, Arapça, Malayca ve Urduca lisanlarında yazılmış ve aynı dizelerin olduğu bayraklı kartpostallar (1916 yılına ait)

Kaynak: CO, 323/732/8, Ekim 1916.

Ek 2: Türk Kızılayı tarafından basılan ve Medine-i Münevvere sahilinde İngilizler tarafından bombalanarak tahrip edildiği belirtilen camii kartpostalı.

Kaynak: TNA, CO 323/753/46897.

Ek 3: Aden’de İngiliz istihbaratının ele geçirdiği Mustafa Kemal görseli.
(1922)

Kaynak: British Library, Indian Office Papers, IOR/R/20/A/3043.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Osmanlı Arşivi İstanbul/Türkiye (BOA)

- **BEO**, 2861/214510.
- **DH. MKT.**, 804/23.
- **DH. MKT.**, 818/4.
- **DH. MKT.**, 841/48.
- **DH. MKT.**, 983/4.
- **DH. MKT.**, 915/40.
- **MF. MKT.**, 1218/36.
- **DH. EUM. THR.**, 44/23.
- **Türk İnkılâp Tarihi Arşivi Ankara/Türkiye (TİTA)**
- 13/67.
- 13/74.
- **British Library, Indian Office Papers, Londra/İngiltere**
- **IOR/R//20/A/3043**
- **The National Archives, Kew- Londra/İngiltere (TNA)**
- **CO**, 323/732/8
- **CO**, 323/753/46897

BASILİ ESERLER

- AKGÜN, Seçil Karal, ULUGTEKİN, Murat, **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a**, Ankara 2000.
- BAYSAN, Gül Tekay, "Dreyfus Davası: Gerçek ve Adalet Savaşçısı

Zola”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, c. XIX/1, s. 181-195.

- COYSY, A.W., **The Dictionary of Picture Postcards in Britain 1894-1939**, Suffolk, 1988.
- EVANS, Eric J. & RICHARDS, Jeffrey, **A Social History of Britain in Postcards 1870-1930**, London and New York, 1980.
- HOLT, Tonie&Valmai, **Till the Boys Come Home, The Picture Postcards of the First World War**, London, 1977.
- KOLOĞLU, Orhan, **Dünyadan Çizgilerle Atatürk**, İstanbul 2007.
- TAYLOR, Philip M., “The Foreign Office and British Propaganda during the First World War”, **The Historical Journal**, vol. XXIII/4, (Aralık 1980), s. 875-898.
- UĞURLUER, Murat, **Kartpostallarda Kurtuluş Savaşı**, Gaziantep 2010.
- WILLOUGHBY, Martin, **A History of Postcards, A Pictorial Records from the Turn of the Century to the Present Day**, London 1992.